

YHDENVERTAISUUS KOULUSSA

OSA 1: TEORIA

YHDENVERTAISUUS KOULUSSA OPAS RASISMIN EHKÄISYYN

OSA 1: TEORIA

JULKAISIJA: Satakunnan Monikulttuuriyhdistys ry, 2015
KIRJOITTAJA: Annakatriina Jylhä
ULKOASU: Luova toimisto Pilke
TAITTO: Antti Rokka

TEORIA

OPAS RASISMIN EHKÄISYYN.

1 JOHDANTO	5
1.1 Yhdenvertaisuuskasvatus	6
1.2 Oppaan tausta	7
1.3 Peruskoulu yhteisyyden tuottajana ja ryhmärajojen rikkojana	8
2 RASISMI	10
3 MONIKULTTUURISUUS	14
3.1 Monikulttuuriset lapset ja nuoret	15
3.2 Monikulttuurisuuden käsittely koulussa	16
4 RYHMÄT	20
5 STEREOTYPIAT JA ENNAKKOLUULOT	23
6 RASISMI PORILAISSA PERUSKOULUISSA	27
6.1 Nuorten asenteet	28
6.2 Rasistinen kiusaaminen	29
7 YKSINÄISYYS JA ULKOPUOLISUUS	33
8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN	35
LÄHTEET	40

1 JOHDANTO

1.1 YHDENVERTAISUUSKASVATUS

Yhdenvertaisuus on kaikkien ihmisoikeuksien perusta.

Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.¹

Yhdenvertaisuuskasvatus on ihmisoikeus- ja rauhankasvatuksen osa-alue². Yhdenvertaisuuskysymykset koskevat kaikkia ihmisiä ja ihmisryhmiä. Tämän oppaan yhteydessä yhdenvertaisuuskasvatus on rajattu rasisminvastaiseen kasvatukseen. Rasismi ja sen uhka koskee erityisesti kielellisiä, kulttuurisia ja kansallisia vähemmistöjä.

Rasismilla on valitettava jalansija suomalaisessa yhteiskunnassa: jopa kansanedustajat esittävät stereotyyppisiä yleistyksiä eri ihmisryhmistä. Puhe ei ole vain puhetta. Sanoilla rakennetaan merkityksiä, jotka konkretisoituvat myös toiminnaksi.

Kieli- ja kulttuurivähemmistöistä, eri kansallisuuksista sekä maahanmuuttajia koskevasta politiikasta vallitsee myös laajasti jaettu harhakäsityksiä, jotka kasvattavat ennakkoluuloja ja syrjintää.

Rasismien leviäminen ruokkii itseään. ”Koska kaikki suomalaiset ovat rasisteja, miksen siis minäkin?”³.

Rasismi ei kuitenkaan ole synnynnäistä, vaan siihen kasvetaan. Näin ollen myös erilaisuuden ymmärtämiseen, hyväksymiseen ja kunnioittamiseen voi kasvaa.

Tässä oppaassa rasismia ja yhdenvertaisuuskysymyksiä tarkastellaan peruskoulun kontekstissa.

Rasismi ei ole kuitenkaan vain lapsuuteen ja nuoruuteen sidoksissa oleva ilmiö: se ei lopu siihen kun lapset kasvavat ulos koulusta. Asenteina, uskomuksina, käyttäytymisenä ja kokemuksina rasismi leviää koulusta myös muuhun yhteiskuntaan. Yhdenvertaisuuskasvatuksen tarkoituksena on paitsi suojella koululaisia, myös kasvat-
taa heistä toimijoita, jotka omalta osaltaan rakentavat tasa-arvoisempaa ja turvallisempaa yhteiskuntaa.

¹ Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

² Projektin ollessa käynnissä 2013–2014 Porin kaupungin kasvatus- ja opetusvirastossa laadittiin globaalikasvatuksen opetussuunnitelmaa. Globaalikasvatus on yhdenvertaisuuskasvatusta laajempi kasvatuksen osa-alue, mutta monella tapaa limitteinen. Globaalikasvatus pitää sisällään kehityskasvatusta, ympäristökasvatusta, kulttuurikasvatusta, rauhankasvatusta ja ihmisoikeuskasvatusta.

³ Wilska 2005, 101.

1.2 OPPAAN TAUSTA

Opas on laadittu osana Satakunnan Monikulttuuriyhdistyksen toteuttamaa ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa projektia MoniSaTainen tulevaisuus, jonka tavoitteena oli ehkäistä rasismia ja edistää yhdenvertaista osallisuutta porilaisissa peruskouluissa. Projekti toteutettiin maaliskuun 2013 ja maaliskuun 2015 välisenä aikana.

Projektin ensimmäisessä vaiheessa tehtiin selvitys, jossa tutkittiin 5.–9.-luokkalaisten porilaisten koululaisten keskuudessa ilmenevää rasismia. Rasismia tarkasteltiin sekä asenteina että kokemuksina. Selvityksen aineisto kerättiin pääosin keväällä 2013. Täydentäviä haastatteluja tehtiin syksyllä 2014.

Kyselyaineisto tavoitti melko laajasti valtaväestöä edustavia oppilaita. Heidän vastauksistaan saatiin tietoa porilaisten lasten ja nuorten asenteista monikulttuurisuutta, maahanmuuttoa, maahanmuuttajia sekä kansallisia ja kulttuurisia vähemmistöjä kohtaan. Kyselylomakkeeseen vastasi noin 230 5.–9.-luokkalaista peruskoululaista viidestä alakoulusta ja neljästä yläkoulusta.

Lisäksi oppilaiden kanssa toteutettiin viisitoista yksilöhaastattelua, yksi parihaastattelu ja yksi ryhmähaastattelu. Näin haastatteluihin saatiin mukaan 26 oppilasta. Heistä 13 kuuluu johonkin kansalliseen, kielelliseen tai kulttuuriseen vähemmistöön. Haastattelujen avulla oli

mahdollista tarkastella lasten ja nuorten kokemusmaailmaa, myös rasismien kokemuksia. Aineistossa on mukana myös neljän vanhemman haastattelut sekä yhden koulukuraattorin ja yhden koulunkäynninohjaajan haastattelut. Opettajien osalta selvitykseen saadut tiedot perustuvat keskusteluihin ja havaintoihin.

Rasismien tutkimiseen liittyy omanlaisiaan haasteita. Aiemmista tutkimuksista tuttu ilmiö, rasismista vaikeaminen, tuli esiin myös tätä projektia varten tehdyssä selvityksessä. On ensinnäkin vaikea saada mukaan vastaajia, joilla rasismien kokemuksia on. Toisaalta rasismista puhutaan ympäröimällä vastaus ”minulla on kaikki hyvin, mutta...” ja ”kaikki on silti hyvin” -tyyppisillä täydennyksillä. Rasismista puhutaan hiljaa, joskus jopa kuiskaten. Ei haluta ongelmia. Tämä koskee niin lapsia kuin aikuisiakin.⁴

Suurin osa porilaisista maahanmuuttajista on lähialueilta lähtöisin olevia henkilöitä, jotka eivät poikkea valtaväestöstä näkyvästi esimerkiksi ihonvärinsä perusteella. Porissa asuu myös kauempaa muuttaneita ihmisiä, mutta heistä vain muutama tavoitettiin vastaajiksi selvitykseen. Näkyvimmin erilaisten koululaisten kokemuksista selvitysaineisto ei siis tarjoa käsitystä, minkä vuoksi tässä esitetty kuva porilaislasten ja -nuorten kokemasta rasismista on vain osa laajempaa ja monimuotoisempaa ilmiötä. Aihepiiri ansaitsisi tätä selvitystä paremmin resursoitua tutkimuksen, jossa olisi mahdollisuus paneutua vastaajajoukon edustavuuteen sekä aineiston syvällisem-

⁴ Jylhä 2012, 58; Rastas 2004, 36.

1 JOHDANTO

pään analyysiin. Nyt tehty selvitys kuitenkin antaa tietoa porilaisten lasten ja nuorten asenneilmapiiristä: kyselyaineiston perusteella saadaan käsitystä siitä, millaisia asenteita lähinnä valtaväestöön kuuluvilla lapsilla ja nuorilla on suhteessa maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen. Haastatteluaineisto avaa käsitystä monikulttuuristen lasten ja nuorten kokemusilmapiiristä, vaikka ei tarjoakaan kattavia vastauksia rasismien kokemuksista.

Käsillä olevassa julkaisussa esitetyt tiedot ja pohdinat perustuvat selvitysvaiheesta saadun tiedon lisäksi projektin käytännön toiminnassa tehtyihin havaintoihin: projektiin sisältyi lukuvuonna 2013–2014 toteutettu kenttäjakso, jonka aikana kierrettiin porilaisissa peruskouluissa käsittelemässä yhdenvertaisuuteen ja rasismiin liittyviä teemoja erilaisin menetelmin.

I Oppaan ensimmäinen, käsillä oleva osuus, toimii johdantona yhdenvertaisuuskasvatukseen. Sen tarkoitus on nostaa esiin yhdenvertaisuuskasvatuksen keskeisimpiä kysymyksiä sekä kuvata porilaislasten ja -nuorten asenne- ja kokemusmaailmaa suhteessa rasismiin. Kysymysten esittäminen on ensimmäinen edellytys yhdenvertaisuuskasvatuksen toteuttamiselle: tärkeintä ei ole se, kuinka paljon yhdenvertaisuuskasvatusta tehdään, vaan miten sitä tehdään. Jokainen elävä ihminen, jokainen aikuinen ja kasvattaja, kantaa mukanaan ennakkoluuloja ja tiedostamattomia ajatusmallejaan. Rasismi liittyy olemuksellisesti valtasuhteisiin, ja toisen, vähemmistön, asemaan asettuminen ja oman ympäristön ymmärtämi-

nen siitä käsin ei ole helppoa. Tämän julkaisun tarkoitus on herättää kiinnostusta yhdenvertaisuuskasvatuksen tematiikkaan, avata keskustelua ja kannustaa kokeiluihin, jotka ehkäisevät rasististen ajatusmallien leviämistä ja juurtumista sekä osallistavat lapsia ja nuoria tasavertaisesti alkuperästään riippumatta.

II Yhdenvertaisuuskasvatukseen tarkoitettuja toiminnallisia tehtäviä on koottu mahdollisimman tiiviiseen ja helposti saavutettavaan muotoon julkaisun toiseen osaan. Harjoitukset on eritelty temaattisesti ja ne soveltuvat monessa eri oppiaineessa käytettäväksi. Ohjeet on pyritty kirjoittamaan auki mahdollisimman konkreettisesti. Oppaan harjoituksia kokeilemalla pääsee hyvään alkuun, jonka jälkeen muiden aineistojen hyödyntäminen helpottuu. Oppaan toisessa osassa käsitellään myös välineitä, joiden avulla puuttua olemassaolevaan rasismiin.

Lukuvuonna 2014–2015 perusopetuksessa oppilaita, joiden äidinkieli on muu kuin suomi, ruotsi tai saame on noin 200 ⁵. Heistä noin puolet ovat 5.–9.-luokkalaista, jotka kuuluvat projektissa tehdyn selvityksen perusjoukkoon. Kaiken kaikkiaan perusopetuksessa on 7117 oppilasta. ⁶

Ulkomaan kansalaisia on Porissa noin 2300. ⁷

⁵ Tietoa kansalaisuuden tai syntymämaan mukaan ei saatavilla.

⁶ Porin kaupungin Sivistyskeskus

⁷ Ulkomaan kansalaisten määrä vuoden 2014 lopussa, Porin kaupunki.

1.3 PERUSKOULU YHTEISYYDEN TUOTTAJANA JA RYHMÄRAJOJEN RIKKOJANA

I Peruskoulun tehtävänä on edistää sivistystä ja tasa-arvoa yhteiskunnassa, turvata yhdenvertaisuutta kouluksessa sekä antaa lapsille ja nuorille valmiuksia, joita yhteiskunnan aktiivinen jäsenyys heiltä edellyttää.⁸

Suomalainen peruskoulu kokoaa eri kulttuureista, yhteiskuntaluokista ja perhetaustoista tulevat oppilaat, heidän vanhempansa, opettajat ja muun henkilökunnan samaan sosiaaliseen ympäristöön. Koulu on keskeinen lasten ja nuorten sosiaalinen ympäristö, jossa sosiaalisia normeja ja vuorovaikutustaitoja opetellaan ja opitaan. Koulussa muodostetaan merkittäviä ryhmäsuhteita – sekä myönteisiä että kielteisiä. Pelkkä mahdollisuus ryhmien väliseen kontaktiin ei kuitenkaan takaa kontaktin toteutumista tai ystävyssuhteiden syntymistä. Myönteisten ryhmäsuhteiden muodostumiseen tulee siksi aktiivisesti vaikuttaa.⁹

Sosiaaliset kuplat

Nykypäivänä merkittävä osa lasten ja nuorten sosiaalisesta toiminnasta tapahtuu verkossa. Sosiaalinen media mahdollistaa samanmielisten sosiaaliset kuplat¹⁰ eli ilmiön, jossa henkilölle välittyvä tieto suodattuu oman sosiaalisen verkoston pääosin samanmielisiltä jäseniltä.

Paitsi, että sosiaaliseen verkostoon valikoituu lähinnä tuttuja ihmisiä, jotka jo lähtökohtaisesti saattavat olla samoihin viiteryhmiin kuuluvia, Facebookin kaltaiset mediat myös suodattavat uutisvirtaan ihmisiä, joiden kanssa käyttäjällä on eniten yhteisiä tekijöitä.

Ihmisiä laajasti yhdistäviä julkisuuksia, kaikille yhteisiä ”puoli yhdeksän uutisia”, nähdään yhä vähemmän. Yhtäältä sosiaalinen media saattaa syventää ja monipuolistaa informaatiotarjontaa, koska se mahdollistaa uutisvirran globalisoitumista sekä pienten mediatoimijoiden tuottaman tiedon leviämistä. Toisaalta sosiaalinen media yhdenmukaistaa tarjontaa aiemmasta poikkeavalla mekanismilla: ilman omaa aktiivisuutta ja mediakriittisyyttä tieto valikoituu oman sosiaalisen verkoston kautta, jolloin informaatiotarjonta kaventuu omiin ajatuksiin sopivan tiedon mukaiseksi. Samanmieliset kannustavat toistensa ajatuksia, poikkeavia näkökulmia ei juuri tule, ja mielipiteet kärjistyvät; muulla tavalla ajattelevat alkavat tuntua yhä vieraammilta.¹¹

Mikäli murros yhä segmentoituneempiin ryhmiin jatkuu, peruskoulu saattaa olla eri yhteiskunnallisissa asemissa olevien sekä erilaisia ajatus- ja asennemaailmoja yhdistävien kohtaamisten harvoja mahdollistajia. Keskustelu-yhteyden ja kunnioittavan kohtaamisen edistäminen eri taustoista, erilaisista lähtökohdista ja asenneilmastoista tulevien ihmisten välillä on yksi koulun tärkeimpiä tehtäviä yhdenvertaisuuden edistämässä sekä eri ryhmien välisen kuilujen ja niihin liittyvän rasismien ehkäisemisessä.

⁸ Perusopetuslaki 21.8.1998/628.

⁹ Renko & Larja & Liebkind & Solares 2012, 13.

¹⁰ Seppänen & Väliverronen 2012; Pariser 2012: The Filter Bubble.

¹¹ Ks. Seppänen & Väliverronen 2012.

2 RASISMI

”**RASISMIKSI VOIDAAN** luonnehtia valta- ja alistussuhteita tuottavia ajattelu-, puhe- ja toimintatapoja, joissa jonkun yksilön tai ryhmän (oletettu tai väitetty) ominaisuus, olipa se biologinen tai kulttuurinen, esitetään olemukselliseksi ja muuttumattomaksi” ¹²

- **ANNA RASTAS**

2 RASISMI

Rasismi on arkipäivän puhetta, toimintaa ja käsityksiä, yhteisöissä vallitsevia sosiaalisia käytäntöjä sekä rakenteellisia ja poliittisia mekanismeja ¹³.

Rasismi on ryhmien välisiä hierarkkisia, fyysisiin tai kulttuuriin piirteisiin kytkettyjä erotteluja, jotka nähdään luonnollisina ja olemuksellisina ¹⁴. Erotteluihin perustuvat luokitukset vaikuttavat siihen, miten näemme ja kohtaamme yksilöt ja ryhmät, jotka määrittelemme itsemme ulkopuolelle.

Nykyään rasismien valtavirta on kulttuurin ja etnisyyden käsitteiden varaan rakennettua rasismia, joka on korvannut biologiaan eli rodun käsitteeseen perustuvaa rasismia. Vaikka käsitteet on osittain korvattu uusilla, logiikka on sama ¹⁵. Kulttuurista puhutaan kuin se tulisi syntymässä: sillä selitetään ihmisen toimintaa ja joskus jopa ihmisarvoa. Kulttuurilla selittäminen ei ole symmetristä eri kulttuurien kesken, vaan joidenkin kulttuurien edustajia pidetään enemmän kulttuurinsa ohjaamina kuin toisia ¹⁶.

Käsillä olevan oppaan näkökulma rasismiin on arkipäivän rasismissa: miten koulun jokapäiväisessä arjessa käsitykset meistä ja muista tuottavat erotteluja ja eriarvoisuutta nuorten maailmoissa.

Rasistinen kiusaaminen sulkee kiusatun yhteisön ulkopuolelle hänen alkuperänsä, ihonvärinsä tai kansallisuutensa perusteella. Rasistinen kiusaaminen ei rajoitu vain kiusattuun: se vaikuttaa koko ryhmään, jota lapsi

kiusaajalle edustaa. Se kohdistuu kiusatun lisäksi hänen perheenjäseniinsä, sukuun, sukupolvien ketjuun ja identiteettiin. Jos yhteisö on rasistinen, kiusattu ei välttämättä pääse koskaan puolustautumaan tasavertaisesti, koska hierarkiassa hän on altavastaaaja. Hänen kuulumisensa yhteisöön ja kotipaikkaan kyseenalaistetaan. Yhteisön silmissä hän on uusi, jostain muualta tullut ja siksi vieras. Näin saattaa olla siinäkin tapauksessa, että hän on syntynyt ja kasvanut koko elämänsä täällä. Syntymäpaikan lisäksi äidinkieli, ulkonäkö, vanhempien alkuperä ja monet muut seikat saattavat olla yhteisön silmissä merkkejä toiseudesta, jotka osoittavat hänen kuuluvan muualle.

Siellä missä rasisminvastaista kasvatustyötä tehdään, useimmilla kasvattajilla ei ole kokemusta rasismista. Myös julkisessa keskustelussa rasismista puhuvat useimmiten valkoiset suomalaiset, joilla harvoin on omakohtaisia kokemuksia ilmiöstä ¹⁷. Edelleen on myös tavallista, että arkeaan voi elää jakamatta sitä erilaisista kulttuuri-taustoista tulevien ihmisten kanssa ¹⁸.

Rasismi on ensisijaisesti eri alkuperää olevien ihmisten väliin suhteisiin liittyvä ongelma, mutta yhteiskunnallisena ilmiönä paljon tätä laajempi. Valtaväestöön kuuluvien lasten ja nuorten osa rasismien syntymisessä ja sen ehkäisyssä on keskeinen: jakolinjoja asennoitumisessa erilaisiin vähemmistöihin syntyy nimenomaan valtaväestön sisällä ¹⁹. Keskusteluyhteys ja kohtaaminen näiden ryhmittymien välillä on edellytys sille, ettei ääriajattelu nuorten keskuudessa leviä.

12 Rastas 2007, 12.
13 Ks. esim. Souto 2011, 23
14 Souto 2011, 23.
15 Hall 2003, 252–257.

16 Huttunen 2002, 125.
17 Honkasalo 2013, 69.
18 Honkasalo 2013, 69.
19 Vrt. Souto 2011, 169.

2 RASISMI

Oppilaiden näkemykset siitä, puhutaanko rasismista koulussa, vaihtelevat suuresti – ei vain eri kouluissa olevien välillä, vaan myös samassa koulussa ja samalla luokka-asteella olevien kesken. Etenkin ne oppilaat, jotka ovat itse kokeneet rasismia, pitävät rasismin käsittelemistä tärkeänä ja toivovat, että koulussa puhuttaisiin siitä enemmän.

Rasismista puhuminen on ensinnäkin ilmiön nimeämistä. Ellei rasismilla ole nimeä, lapset ja nuoret eivät tunnista sitä. Rasismin nimeäminen mahdollistaa myös itseen kohdistuvista kokemuksista kertomista ja sitä kautta avun saamista.

Rasisminvastaisuus ääneen lausuttuna tavoitteena luoda ilmapiiriin, jossa rasismin kokemuksista on helpompi kertoa.

Edelleen lapset ja nuoret jäävät liian helposti yksin rasismin kokemustensa kanssa ²⁰.

Rasismista puhuminen auttaa nuoria ymmärtämään, mikä on ja mikä ei ole rasismia. Käsittelemällä rasismia ehkäistään myös sellaisia tilanteita, joissa jokin tilanne

tulkitaan rasismiksi vaikkei se sitä ole. Ns. rasistikortin esiinnostamista saatetaan käyttää vastaiskun välineenä nuorten keskinäisissä riidoissa ²¹. Mikäli ei ole olemassa välineitä ja toimintakulttuuria käsitellä rasismia, rasisteiksi syytteleminen jäävät osapuolten sisäiseksi ja itseään ruokkivaksi kyräilyksi ²².

²⁰ Rastas 2007.

²¹ Souto 2011, 166.

²² Mt.

2 RASISMI

Sananvapauden ja rasismin suhde: ihmisoikeudet ja -velvollisuudet?

Siellä missä rasistista puhetta on, sitä usein oikeutetaan vetoamalla sananvapauteen. Sananvapaus on ihmisoi-
keus. Ihmisoikeuksien perusperiaate on se, että oikeudet
muodostavat kokonaisuuden, jossa ne ovat toisistaan
riippuvaisia: sananvapaus, kuten mikään muukaan oikeus,
ei oikeuta loukkaamaan sen varjolla muita ihmisoikeuksia.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus:

*3. artikla: Kullakin yksilöllä on oikeus elämään, vapau-
teen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen.*

*5. artikla: Ketään ei saa kiduttaa eikä kohdella tai ran-
gaista julmasti, epäinhimillisesti tai alentavasti.*

*12. artikla: Älköön mielivaltaisesti puututtako kenen-
kään yksityiselämään, perheeseen, kotiin tai kirjeen-
vaihtoon älköönkä loukattako kenenkään kunniaa
ja mainetta. Jokaisella on oikeus lain suojaan sellaista
puuttumista tai loukkausta vastaan.*

*30. artikla: Mitään tässä julistuksessa ei saa tulkita niin,
että valtio, ryhmä tai yksityinen henkilö voi sen perus-
teella katsoa oikeudekseen tehdä sellaista, mikä voisi
hävittää tässä määritellyjä oikeuksia ja vapauksia.*

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen
yleisopimus:

*Kaikki kansallisen, rotu- tai uskonnollisen vihan puolta-
minen, joka merkitsee yllytystä syrjintään, vihollisuuk-
siin tai väkivaltaan, on kiellettävä lailla.²³*

Suomen laissa sananvapauskysymyksiin liittyviä nimik-
keitä ovat muun muassa laitton uhkaus, kunnianloukkaus
ja kiihottaminen kansanryhmää vastaan.

**Sananvapauteen vetoamisen ja rasismin vastustamisen
välillä kyse on siitä, että yhtäältä yksilöillä on vapaus
ilmaista itseään, toisaalta yksilöllä on suojaa olla
joutumatta sanallisen väkivallan kohteeksi²⁴.**

²³ Lisää tietoa ja pohdintaa sananvapaudesta löytyy ihmisoikeudet.net-sivustolta

²⁴ Anthias & Lloyd 2002, 16; ref. Souto 2011, 185.

3 MONIKULTTUURISUUS

3 MONIKULTTUURISUUS

Monikulttuurisuus sisältää ajatuksen erilaisten kulttuurien elosta tai olostakin rinnakkain. Lähtökohtana ajatusmallissa on, että ihmiset edustavat erilaisia kulttuureja. Monikulttuurisuus, kuten mikään muukaan ihmisiä kategorisoiva käsite, ei kuitenkaan ole ongelmaton, vaan sisältää väistämättä keinotekoisia rajanvetoja. Ihmistä ei voi palauttaa yhteen kulttuuriin, jota hän edustaa, koska kaikki kulttuurit ovat lähtökohdiltaan monikulttuurisia: mikään tai kukaan ei ole erillinen saarekkeensa, joka olisi kategorisesti erotettavissa muista saarekkeista.

Vieras kulttuuri nähdään helposti ominaisuutena, joka selittää ihmisen toimintaa. Käytöstä, johon suhtaudutaan suomalaisnuoren kohdalla normaalina ikäkauteen liittyvänä hankaluutena, saatetaan esimerkiksi maahanmuuttajataustaisen nuoren kohdalla tulkita toisin²⁵. Toimintaa saatetaan selittää kulttuurilla ja jokainen paha teko nähdä todisteena kulttuurisista eroista.

Kun nuoreen liittyy toiseutta, kuten erilaista kulttuuritaustaa, hänen toimintaansa ei aina arvioida samoilla kriteereillä kuin suomalaistaustaisten nuorten kohdalla.

Kulttuuri on helppo, vaan harvoin totuudenmukainen selitys myös sille, miksi eri taustoista tulevat ihmiset eivät kohtaa tai kun kohtaavat, syntyy konflikti. Mikäli kulttuurieroja pidetään luonnollisina ja niille annetaan liikaa merkitystä, niiden taakse voidaan myös piiloutua.

3.1 MONIKULTTUURISET LAPSET JA NUORET

Kouluterveyskyselyn²⁶ mukaan ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajanuorten hyvinvoinnissa on selviä eroja verrattuna valtaväestön nuoriin. He ovat muita yleisemmin vailla yhtään läheistä ystävää, joutuvat muita useammin kiusatuiksi, oireilevat muita nuoria useammin sekä kokevat koulun työilmapiirin heikommaksi kuin muut nuoret.²⁷

Monikulttuurisia nuoria koskettavat ongelmat ovat todellisia, ja vaativat huomiota. Yksinäisyys, ulkopuolisuus ja kiusatuksi tuleminen ovat arkipäivää myös monelle porilaiselle maahanmuuttajanuorelle. Maahan muuttaneet lapset ja nuoret myös tarvitsevat erityistä tukea tietyissä asioissa, kuten kielellisissä ongelmissa. Ongelmien lisäksi tulee kuitenkin tunnistaa myös myönteisiä asioita, koska jos lapsi tai nuori tulee aikuisten taholta tunnistetuksi lähinnä todellisten tai kuviteltujen ongelmien kautta, ei hän itsekään näe positiivisia puolia ja mahdollisuuksia itsessään riittävästi.²⁸

Kyselyaineistossa ei ollut kysymyksiä opiskelun sujumisesta tai tulevaisuudennäkymistä, mutta haastateltavien kanssa keskusteltiin myös näistä kysymyksistä. Lähes kaikki haastateltavat kokivat koulunkäyntinsä sujuvan hyvin ja kaikilla oli toiveita ja positiivisia odotuksia tulevaisuutensa suhteen. Koulunkäyntiä pidettiin arvossa.

²⁵ Koponen 2013, 34.

²⁶ Matikka ym. 2014, 3.

²⁷ Matikka ym. (2014) Maahanmuuttajataustaisten 8. ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi. Kouluterveyskysely 2013. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) raportteja 26/2014.

²⁸ Korkiamäki & Stenvall 2014.

3 MONIKULTTUURISUUS

On tärkeää tunnistaa ja tukea myönteisiä asioita: pitää yllä motivaatiota ja uskoa siihen, että kaikkien lasten ja nuorten mahdollisuudet koulutuksessa ja koulun jälkeisessä elämässä ovat yhtä hyvät.

! *Mitä asioita lapsessa ja nuoressa tunnistetaan? Mihin asioihin kiinnitetään ensisijainen huomio?*

● *"Tässä on meidän uusi oppilas Ming. Hän ei osaa suomea."*

vai

"Tässä on meidän uusi oppilas Ming. Hän osaa kiinaa."

3.2 MONIKULTTUURISUUDEN KÄSITTELY KOULUSSA

Yksi tapa toteuttaa monikulttuurisuus- tai yhdenvertaisuuskasvatusta on tutustuttaa oppilaita erilaisuuteen erilaisten kulttuurien kautta. Kouluun kutsutaan usein eri maista kotoisin olevia henkilöitä, joita pyydetään esittelemään omaa kulttuuriaan. Konseptiin liittyy monia kysymyksiä, joita tulisi pohtia ennen vierailujen toteuttamista.

I Kuinka suurelle yleisölle vierailija puhuu? Tavoitellaanko vierailulla aitoa vuorovaikutusta, vai onko vierailija luokan tai salin edessä esiintyjän roolissa?

II Onko vierailija edustamassa omaa kulttuuriaan? Kulttuurin moneus ja rikkaus eivät voi tulla esiin yhden kulttuurin edustajan välityksellä. Voidaan puhua kansallisista juhlista ja perinteistä, mutta kun aletaan puhua ihmisten luonteenlaadusta ja arvomaailmasta, edustuksellisuuden ongelma tulee esiin. Ongelmaa voi havainnollistaa kysymällä itseltään, jakavatko kaikki suomalaiset saman arvomaailman? Kertoisiko 60-vuotias maalta kotoisin oleva heteronainen samanlaisen tarinan suomalaisesta kulttuurista kuin 20-vuotias kaupungissa asuva homoseksuaali mies? Kulttuuri muuttuu ajassa ja paikassa, ja ihmisten arvomaailmoihin vaikuttavat sukupuolen, koulutuksen, seksuaalisen suuntautuneisuuden, asuinalueen ja muiden ryhmätason tekijöiden lisäksi heidän henkilökohtaiset elämänhistoriansa ja kiinnostuksen kohteensa.

Vaikka elämismaailmat ovat saman kulttuurialueen sisälläkin hyvin erilaisia, kulttuuriin liitetyt stereotyyppiä saattavat elää vahvoina yleistyksinä myös silloin, kun kyseessä on oma kulttuuri. Kysyessäni yläkouluikäisiltä,

3 MONIKULTTUURISUUS

mitä heidän mielestään on suomalaisuus, he nostivat esiin kaikille tuttuja asioita, kuten sauna, sisu, Kari Tapio ja Koskenkorva. Koululaisten elämismaailmat todennäköisesti koostuvat pääosin aivan muista asioista, mutta he eivät yleistä niitä suomalaisiksi, koska niillä ei ole taustallaan stereotypian voimaa. Kulttuuriset stereotypiat – joihin kulttuurin esittäminen helposti perustuu – saattavat elää mielikuvien tasolla vahvoina, vaikkei niillä reaali maailmassa olisi juurikaan vastineita.

III Onko vierailun tarkoitus esittää eksoottisia asioita erilaisuudesta vai tuottaa kohtaamisia eri taustoista tulevien ihmisten välille? Monikulttuurisuuskasvatus korostaa helposti ihmisten välisiä eroja, vaikka yhtä lailla sen tulisi tuoda esiin ihmisten välisiä yhtäläisyyksiä. Kulttuuriesitysten myötä saattaa käydä jopa niin, että oppilaiden huomio kiinnittyy entistä enemmän eroihin eri kansallisuuksien ja omaksi koetun ryhmän välillä kouluyhteisön sisällä: projektissa tehdyissä haastattelussa kävi muun muassa ilmi, että venäläistä kulttuuria esitelleen teemapäivän jälkeen koulun venäläisoppilaat kokivat ensimmäistä kertaa ryssäksi nimittelemistä ja muuta venäläisyyteensä kohdistuvaa kiusaamista. Jotkut oppilaat ovat myös stressaantuivat ja ahdistuivat heidän lähtömaataan esittelevistä kulttuuripäivistä jo ennakoon; he ikään kuin pelkäsivät toiseutensa paljastuvan tai vahvistuvan muiden oppilaiden silmissä. Myös suomalaistaustaisten oppilaiden kokemukset kulttuuriesityksistä olivat vaihtelevia. Eräs yläkouluikäinen suomalaisoppilas kertoi gambialaisesta kulttuurista kertovan esityksen jälkeen, että hänen rasistisuutensa afrikkalaisia kohtaan lisääntyi.*

* Koska afrikkalaisiin liitetään voimakkaita stereotypioita, kysyin gambialaiselta vierailijalta, onko

hänen kotimaassaan stereotypioita pohjoismaalaisista. Hän kertoi esimerkin pohjoismaalaisista turisteista, jotka syyllistyivät muutama vuosikymmen sitten pedofiilitapauksiin turistimatkoillaan. Tapausten jälkeen kaikkiin pohjoismaalaisiin alkoi kohdistua pelkoja. Paikalliset ottivat lapsensa syliin nähdessään pohjoismaalaisen näköisen ihmisen.

Minulle ja myös monelle oppilaalle kyseinen esimerkki kertoi siitä, kuinka vahvoja ja vääristyneitä ennakkoluuloja voi syntyä yksittäisten tapausten perusteella: me tiedämme, että suurin osa pohjoismaalaisista ei ole pedofiileja, joten esimerkki teki näkyväksi, kuinka hataralla pohjalla eri ihmisryhmiin kohdistuvat ennakkoluulot ja pelot saattavat olla. Kyseinen oppilas tulkitsi asian kuitenkin toisin: hänen mukaansa afrikkalaisten meihin kohdistamat ennakkoluulot todistavat, että todellisia rasisteja ovat afrikkalaiset ja siksi hänellä on oikeus olla rasistinen afrikkalaisia kohtaan.

Onkin mahdollista, että kulttuuriesitykset vahvistavat olemassaolevia ennakko-oletuksia. Oppilas A, joka on kiinnostunut eri kulttuureista ja suhtautuu erilaisuuteen myönteisesti, poimii esityksistä erilaisia asioita kuin oppilas B, jonka lähtökohtainen asenne on kielteinen ja tuomitseva. Mikäli teeman käsittely on pitkäjänteistä eikä rajoitu yksittäisiin vierailuihin, on mahdollista aidosti laajentaa oppilaiden ymmärrystä ja suhtautumista globaaliin todellisuuteen ja erilaisista kulttuureista tuleviin ihmisiin. Vierailujen jälkeen on syytä varata aikaa keskustelulle ja mikäli ennakkoluuloja ja rasistisia ajatuksia ilmenee, pyrkiä työstämään niitä kärsivällisesti ja pitkäjänteisesti. Keskustelu rasistisesti ajattelevan oppilaan kanssa edellyttää opettajalta tietoa, kärsivällisyyttä ja

3 MONIKULTTUURISUUS

aikaa. Yksituumainen tuomitseminen on hyödytöntä tai jopa haitallista. Aihetta käsitellään lisää oppaan toisessa osiossa.

! *Kulttuuriesityksiin tulisi suhtautua keskustelunavauksena ja kysyä, mitä ajatuksia ja tunteita vierailu nosti esiin. Aiheen varsinaisen työstämisen tulisikin alkaa vierailun myötä, eikä rajoittua vierailun toteuttamiseen sinänsä.*

IV Miten vierailu yhdistyy muuhun kouluarkeen? Monet oppilaat kertovat ihmetelleensä, miksi luokassa on yhtäkkiä ulkomaalainen henkilö kertomassa kulttuuristaan. Ellei vierailu kiinnity muuhun opiskeluun millään luontevalla tavalla, se jää irralliseksi ja hämmentäväksi.

Eräs venäläinen haastateltava kertoi toivovansa, että omaan luokkaan ei tulisi venäläisiä vierailijoita, koska hänen mukaansa muut oppilaat reagoisivat vierailuun kielteisesti ja ihmettelisivät vain, ”miks tänne tuollainen ryssä tuotiin yhtäkkiä?”.

Niin kulttuuriesittelyt kuin muutkin koulun arjesta irralliset monikulttuurisuustempaukset saattavat myös viestittää, että monikulttuurisuus on jotain ulkopuolelta tulevaa, erikoista, bonusta, ei-normaalia.

+ Edellä esitetyistä ongelmakohdista huolimatta kulttuuriesitykset voivat myös tukea yhdenvertaisuus- ja globaalikasvatusta. Erityisesti sellaiset kulttuurit, joihin kohdistuu paljon ennakkoluuloja ja kielteisiä stereotyyppioita, pääsevät näkyviin ja kuuluviin myös positiivisessa mielessä. Päivittäisessä uutisvirrassa positiiviset asiat

ja tavallinen arkipäivän todellisuus harvoin ylittävät uutiskynnyksiä. On tärkeää jakaa tietoa etenkin sellaisista maista, joista huonoja uutisia tulvii päivittäin. Vaihtoehtoiset näkökulmat auttavat oppilaita ymmärtämään, että näissäkin maissa ihmiset elävät myös tavallista elämää, joka ei välttämättä vastaa median välittämää uutiskuvastoa.

Joillekin oppilaille kulttuuriesitykset olivat positiivisia kokemuksia: he kokivat ylpeyttä oman lähtömaansa kulttuurista ja omasta kansallisuudestaan kulttuuriesitysten myötä. He saivat todistajan oman kulttuuritaustansa arvolle, kun ulkopuolinen henkilö kertoi muille oppilaille positiivisia asioita heidän lähtömaastaan.

Myös osa suomalaisoppilaista piti kouluvierailijoiden vetämistä kulttuuriesityksistä: he kertoivat saaneensa uusia näkökulmia ja heidän kiinnostuksensa esitellyjä kulttuureja kohtaan kasvoi.

+ Yhdessä tekeminen eli toiminnallinen kohtaaminen on yleensä paras tapa tutustua toiseen ihmiseen.

! *Eräs haastateltava ehdotti, että kulttuureja tulisi esitellä jonkinlaisen ”kivan yhdessä tekemisen” kautta sen sijaan, että luokan eteen tuodaan joku kertomaan asioista.*

Osallistava toiminta vaatii enemmän aikaa ja suunnittelua sekä pienempiä oppilasryhmiä, mutta tuottaa myös parempia tuloksia kuin *erilaisuuden edustajan* tuominen ikään kuin näytille. Työpajat, joissa ohjaamassa ja avustamassa on eri kulttuureista tulevia henkilöitä, mah-

3 MONIKULTTUURISUUS

dollistavat luontevaa kohtaamista ja kommunikointia, mitä kautta erojen kuviteltu olemuksellisuus vähenee ja toiminnassa kohtaavatkin ihmiset.

Vuorovaikutteisessa toiminnassa on sijaa myös tunnekokemuksille. Vaikka tiedon välittäminen on tärkeä osa rasisminvastaista kasvatusta, yksinään se ei riitä, koska ennakkoluulot elävät ensisijaisesti tunnetasolla ²⁹.

Vastareaktiot

Kun puhutaan kansainvälisyydestä, kerrotaan monikulttuurisuuden olevan rikkautta tai tuodaan esiin erilaisuutta ja eksotiikkaa, syntyy myös vastareaktioita. Monikulttuurisuuden hehkuttaminen saatetaan kokea suomalaisuuden ja tavallisuuden väheksymisenä. Suomalaisuus koetaan uhatuksi. Tukea tämänkaltaisille kokemuksille on tarjolla isänmaallisuutta korostavissa alakulttuureissa, jotka tarjoavat kanavan ”kukkahattutien” ja ”suvakkien” jatkuvaan ”mokuttamiseen” kyllästyneille nuorille. ”Isänmaallisten” ryhmät ovat erityisen aktiivisia sosiaalisessa mediassa, eivätkä niiden edustajat välttämättä kannaa hihassaan hakaristeja tai muita tunnusmerkkejä. Monikulttuurisuutta vastustavilla ja myös avoimen kansallissosialistisilla liikkeillä on paikallistointia myös Porissa.

²⁹ Liebkind & McAllister 2000.

4 RYHMÄT

4 RYHMÄT

Ryhmiä muodostuu eri tasoilla ja kontekstisidonnaisesti. Olemme samaan aikaan suomalaisia, porilaisia, eurooppalaisia jne. Myös ulkoryhmiin kuuluu eri tilanteissa eri ihmisiä.

Kategorioiden kyseenalaistaminen on tärkeä osa yhdenvertaisuuskasvatusta, koska myös negatiiviset ryhmäsuhteet, kuten rasismi, perustuvat oppimiimme luokituksiin. On tärkeä saada oppilaat oivaltamaan ryhmänmuodostuksen peruseriaatteita, koska ilmiön tiedostaminen ja tunnistaminen edesauttavat suhtautumaan kriittisesti luokituksiin, jotka yhteiskunnassa ja arkielämässä vaikuttavat.

Me ja muut:

Koulussa oppilaat kokevat olevansa oma porukkan-
sa, opettajat ovat niitä muita (ja toisin päin)

Kun opettajat ja oppilaat löytävät toisensa Isomäen
jäähallilta, he muuttuvat *meiksi*: me porilaiset niitä
raumalaisia vastaan

Kun raumalaiset ja porilaiset katsovat jääkiekon
Suomi–Ruotsi-maaottelua, raumalaiset ovatkin
meitä ja ne muut ovat ruotsalaisia.

Jne.

Ryhmäjaot, jopa kulttuurierot, muuttuvat ajassa ja paikassa. 1910-luvun Porissa maalaiset ja kaupunkilaiset kokivat olevansa eri maailmasta, toisiaan vastaan. Tehdastyöläiset lähtivät ruokapillin soidessa Porin torille tappelemaan torikauppiaita vastaan, koska nämä olivat maalta. Kun pilli soitti ruokatun-
nin päättymiseksi, he lähtivät takaisin töihin.³⁰

Porin viides ja kuudes kaupunginosa olivat nekin eri maailmoja. Viidesosalaiset – lähinnä pojat tai nuoret miehet – eivät uskaltaneet mennä esimerkiksi saatille kuudenteen osaan, koska siellä sai selkäänsä. Perusteeksi väkivallalle riitti viidesosalaisuus. Viidesosalaiset olivat *niitä muita*. Asetelma oli vastaava kuudesosalaisten uskaltautuessa viidenteen osaan.³¹

Esimerkit kertovat paitsi erojen ajallisuudesta, paikallisuudesta ja muutoksesta, myös siitä, että ne ovat osittain kuviteltuja. Mitään olemuksellista eroa viides- ja kuudesosalaisten välillä tuskin oli, mutta siitä huolimatta he näkivät toisensa Toisina, erilaisina. He halusivat erottautua toisistaan, liittivät toisiinsa stereotypioita ja suhtautuivat toisiinsa ennakkoluuloisesti.

! *Jo pelkästään se, että ihmisjoukko jaetaan sattumanvaraisesti ryhmiin A ja B, saa ihmiset suosimaan omaa ryhmäänsä ja joissain tilanteissa syrjimään toiseen ryhmään kuuluvia³².*

30 Intendentti Tuulikki Kiilo, Satakunnan museo, haastattelu 2014.

31 Mt.

32 Brown 2010; ref. Renko ym. 2012, 22.

Suomalaisnuoret ja maahanmuuttajanuoret

Ilahduttavan moni maahanmuuttajataustainen vastaaja ilmoittaa kaveripiirinsä muodostuvan eri kansallisuuksia edustavista ikätovereista ³³. Vieraskielisistä suurin ryhmä ovat venäläiset, mutta tässä projektissa saatujen tulosten mukaan heidän kaveripiiriinsä kuuluu myös suomalaisia sekä muita kansallisuuksia. Myöskään maahanmuuttajuus ei näytä olevan ryhmämuodostuksen pääasiallinen peruste.

Kaveriporukoiden monikansallisuus ei tarkoita sitä, että kaikki monikulttuuriset lapset ja nuoret olisivat osallisia yhteisöissä. Myös kiusaaminen (luku 6.2) ja etenkin yksinäisyys ja ulkopuolisuus (luku 7) ovat todellisuutta monelle vähemmistöön kuuluvalla lapsella ja nuorella.

Koulu voi vaikuttaa siihen, mihin suuntaan eri taustoista tulevien nuorten väliset suhteet kehittyvät lähitulevaisuuden koulussa, jossa maahan muuttaneita lapsia ja nuoria on todennäköisesti nykyistä enemmän.

Klikkiytymistä voidaan ehkäistä mm.

- välttämällä tarpeetonta kategorisointia
- toteuttamalla aktiivisesti toimintaa, jossa eri taustoista tulevat oppilaat toimivat yhdessä
- kannustamalla osallistumaan niitä oppilaita, jotka muuten helposti jäävät syrjään
- laatimalla yhteiset rasismien- ja syrjinnänvastaiset pelisäännöt
- antamalla tilaa tunteille ja käymällä keskusteluja myös niiden nuorten kanssa, joilla on pelkoja tai epäluuloisuutta monikulttuurisuutta kohtaan
- rakentamalla avointa luottamuksen ilmapiiriä, jossa rasismien ja syrjinnän kokemuksista uskalletaan puhua

³³ Toisin kuin esimerkiksi Anne-Mari Souton (2011) tutkimassa joensuulaisessa koulumaailmassa, jossa kaveriporukat muodostuvat suurelta osin kansallisuuden tai kieliryhmään kuulumisen perusteella.

5 STEREOTYPIAT JA ENNAKKOLUULOT

5 STEREOTYPIAT JA ENNAKKOLUULOT

Stereotyypioiden ja ennakoluulojen käsittely on rasisminvastaisen kasvatuksen keskiössä. Stereotyypiat ja ennakoluulot perustuvat sosiaaliseen luokitteluun, joka auttaa ihmistä järjestämään maailmaa ja tekemään siitä tulkintoja.

Luokittelun myötä saman kategorian sisällä olevat ihmiset vaikuttavat samanlaisemmilta kuin he todellisuudessa ovat, ja eri kategoriaan kuuluvien ihmisten kohdalla kiinnitetään huomiota ensisijaisesti heidän erilaisuuteensa.

Sosiaalinen identiteetti perustuu omaan ryhmään kuulumiseen. Taipumuksenamme on arvioida oman ryhmämme jäseniä toisia ryhmiä myönteisemmin.³⁴ Jotta kokemus meistä on mahdollinen, pitää erottautua muista: me olemme jotain, mitä muut eivät ole ja toisin päin.

Tämä positiivisen erottumisen tarve yhdistettynä taipumukseen korostaa samankaltaisuuksia ryhmien sisällä ja eroja ryhmien välillä saattaa johtaa toisia ryhmiä koskeviin kielteisiin stereotyyppioihin³⁵. Ihmisillä on taipumus tehdä johtopäätöksiä kokonaisesta etnisestä ryhmästä yksittäisten yksilöiden välisiin kohtaamisiin perustuen. Taustalla vaikuttavat omien kokemustemme lisäksi sosiaalisen ympäristön ja median välittämät ennakkokäsenteet, joiden läpi teemme tulkintojamme.

Se, mihin rasismien ehkäisyssä ennen muuta voi vaikuttaa, on rohkaista kyseenalaistamaan ajattelutapoja, jotka tyypittävät ja typistävät ihmisen uskontonsa tai alkuperänsä edustajaksi.

Kasvatuksessa tulee tukea kriittistä ajattelua ja korostaa ihmisten samanlaisuuksien ja erilaisuuksien limitteisyyttä: samaa alkuperää olevat ihmiset eivät ole keskenään kategorisesti samanlaisia, eivätkä eri alkuperää olevat kategorisesti erilaisia. Erilaisuuksia ja samanlaisuuksia on, mutta ne eivät välttämättä noudattele kansallisia, kulttuurisia tai uskonnollisia rajoja.

15-vuotias uintia harrastava suomalaistyttö löytää todennäköisesti enemmän yhteistä 15-vuotiaan uintia harrastavan kiinalaistytön kanssa kuin 60-vuotiaan autoja harrastavan suomalaismiehen kanssa. Suomalaisuus ei siis ole yhdistävistä tekijöistä se, joka välttämättä ylittää muut yhteiset nimittäjät, vaikka sitä ajatuksen tasolla usein sellaisena pidetään.

Stereotyypiat vaikuttavat siihen, mitä poimimme näkemästäme. Yksilötason kohtaamisissa on joskus vaikea nähdä henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia ja vaikka niitä nähtäisiinkin, niitä saatetaan pitää poikkeamana yleisestä, elleivät ne sovi stereotyyppiseen kuvaan.

³⁴ Brown 2010, 150, 36-39; ref. Renko ym. 2012, 22.

³⁵ Mt.

5 STEREOTYPIAT JA ENNAKKOLUULOT

Eri kulttuureihin ja ihmisryhmiin liitetään myös positiivisia stereotyyppioita. Positiiviset stereotyyppiat saattavat nekin tuottaa ikäviä paineita kokijalleen:

Luokan tummaihoisen oppilas laitetaan juoksukilpailuihin vaikkei tämä osaisi juosta sen paremmin kuin muutkaan eikä edes pidä juoksemisesta ³⁶.

Ennakkoluulojen ja stereotyyppien käsittelyn ensimmäinen edellytys on niiden tiedostaminen, jota on mahdollista edistää erilaisilla harjoituksilla (ks. Tehtävät-osio). Projektin kenttävaiheessa, kuten myös aikaisempaan tutkimukseen perehdyttäessä, tuli kuitenkin esiin myös riskejä, joita ennakkoluulojen tiedostamista edistäviin tehtäviin liittyy: kun ennakkoluuloja ja stereotyyppioita nostetaan keskusteluun, ne saattavat itseasiassa vahvistua. Menetelmien tarkoitus on tiedostaa omat ennakkoluulot ja sen myötä kyseenalaistaa niitä, mutta kyseenalaistaminen – tehtävän varsinainen tarkoitus – saattaa jäädä ennakkoluulojen itsensä varjoon ³⁷. Kun ennakkoluuloista keskustellaan, niiden saatavuus ikään kuin paranee ³⁸ ja toisteltaessa niiden sisältöjä ne saattavat jäädä osallistujien mieliin entistä vahvempina.

Menetelmiä käytettäessä oleellisinta onkin harjoitusten purkaminen. Purkua ei tule tehdä viimeisen kymmenen minuutin aikana, vaan siihen tulee varata aikaa, jotta ennakkoluulojen ja stereotyyppien taustoista voidaan aidosti keskustella. Niiden kyseenalaisuutta on hyvä havainnollistaa esimerkeillä. Keskustelu edellyttää opetta-

jalta ennakkointia ja ensisijaisesti omien ennakkoluulojen tiedostamista.

Projektin aikana opettajien havaittiin toisinaan tukevan oppilaiden jakamia ennakkoluuloja, koska he uskoivat niihin itsekin.

Stereotyyppien vaikutus yksilötasolla

Ihmisten luokittelusta alkava stereotyyppien yleistäminen yksilöihin mahdollistaa rasismia ja käytännön syrjinnän. Harmiton luokittelu muuttuu harmilliseksi, kun kaikkiin tietyn ryhmän edustajiin liitetään negatiivisia ominaisuuksia, kohdistetaan halventavia asenteita ja halventavaa kohtelua. ³⁹ Vaikka ennakkoluuloisuus ei olisi avointa tai tietoista, sillä on usein konkreettisia seurauksia yksilötasolla. Ennakkoluuloisuus ja siitä johtuva syrjintä vaikuttaa stressi- ja masennusoireiden lisääntymiseen sekä fyysisen ja psyykkisen terveydentilan huononemiseen kokijoissaan. ⁴⁰

Luokittelun tarpeesta emme pääse eroon: kadulla vastaantuleva ihminen luokitellaan naiseksi, mieheksi, nuoreksi, ulkomaalaistaustaiseksi, romaniksi tai johonkin muuhun ryhmään kuuluvaksi. Luokituksiin liitettäviin mielikuviin voimme kuitenkin opetella suhtautumaan kriittisesti.

³⁶ Vrt. Rastas 2007, 117.

³⁷ Renko ym. 2012, 81.

³⁸ Mt.

³⁹ Ks. Jyrkiäinen ym. 2011, 79.

⁴⁰ Jasinskaja-Lahti ym. 2006; ref. Renko ym. 2012.

5 STEREOTYPIAT JA ENNAKKOLUULOT

Stereotypiat vaikuttavat myös oppimistuloksiin, koska ihmisen toimintaan vaikuttaa tietoisuus siitä, miten hänen oletetaan toimivan. Ulkoa annettu odotus hyvästä suorituksesta parantaa suoritusta ja odotus huonosta suorituksesta huonontaa sitä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa eräs perinteinen stereotypia on mielikuva mustien heikommasta älykkyydestä valkoisiin verrattuna. Tutkittaessa, millä tavoin oletus heikommasta älykkyydestä vaikuttaa älykkyyttä mittaaviin suorituksiin, stereotypiauhan vaikutus tulee näkyväksi:

kokeessa opiskelijat jaettiin kahteen ryhmään, joista ensimmäiselle kokeen kerrottiin mittaavan älykkyyttä, toiselle ongelmanratkaisutaitoja, jotka eivät kerro ihmisen älykkyydestä. Molemmat ryhmät tekivät saman kokeen, mutta ensimmäinen ryhmä menestyi toista heikommin, koska kokeen nimeäminen älykkyyttä mittaavaksi testiksi aktivoi opiskelijoissa kielteisen stereotypian, jonka he tunnistavat itseensä kohdistuvan.⁴¹

Klassinen, ei-akateeminen näyte stereotypiauhasta on Jane Elliot -nimisen alakoulun opettajan 1960-luvulla suorittama koe, jossa hän jakoi oppilaansa kahteen ryhmään silmien värin perusteella.

Oppilaat omaksuivat jo yhden päivän aikana itseensä kohdistuvia stereotypioita ja alkoivat käyttäytyä niiden mukaisesti. Silloin, kun ruskeasilmäiset tunnistettiin sinisilmäisiä älykkäämmiksi, he menes-

tyivät älykkyyttä vaativissa tehtävissä sinisilmäisiä paremmin. Kun asetelma seuraavana päivänä oli päinvastainen, myös tulokset olivat päinvastaisia.⁴²

Mikäli henkilö tiedostaa, että häntä pidetään keskivertoa vähemmän älykkäänä, hän suoriutuu älykkyyttä mittaavissa tehtävissä keskivertoa huonommin. Sama logiikka toimii myös muiden ominaisuuksien kohdalla:

Odotus huonosta suorituksesta huonontaa suoritusta, odotus hyvästä suorituksesta parantaa sitä.

Kasvattajan tunnistessa myönteisiä ominaisuuksia ja käyttäytymistä nuorena, myös nuori itse tunnistaa ne helpommin itsessään⁴³. Tätä kautta hänen itsetuntonsa ja -luottamuksensa vahvistuu, mikä yleisesti ottaen johtaa myönteiseen kehitykseen elämässä – oppimistuloksissa, sosiaalisissa suhteissa ja hyvinvoinnissa.

⁴¹ Renko ym. 2012, 31.

⁴² Ks. video Jane Elliotin kokeesta

⁴³ Korkiamäki & Stenwall 2014.

6 RASISMI PORILAISSA PERUSKOULUISSA

6.1 NUORTEN ASEENTEET

- Yli kolmannes vastaajista on sitä mieltä, että joistakin maista tulevat ihmiset eivät sovellu asumaan modernissa yhteiskunnassa.
- Kolmannes uskoo, että jotkut kansat ovat älykkäämpiä kuin muut. Niistäkin vastaajista, jotka eivät tunnista neet itsessään rasistisia asenteita tai ajatuksia, tätä mieltä on 28 prosenttia.
- Rotujen olemassaoloon uskoo 40 prosenttia vastaajista. Haastattelujen mukaan rodusta ei koulussa kuitenkaan puhuta ⁴⁴.
- Valtakunnallista Nuorisobarometria⁴⁵ mukaillen tässä kyselyssä pyrittiin havainnollistamaan suhtautumista eri vähemmistöryhmiin kysymällä, hyväksyykö ryhmän edustajan naapurikseen siinä missä valtaväestöä edustavan suomalaisenkin. Vastausten mukaan eri kansallisuudet joutuvat eri asemaan. Vietnamilaisen ottaisi naapuriinsa 86 prosenttia vastaajista, venäläisen 75 prosenttia, Lähi-idästä tulleen 71 prosenttia, somalin 71 prosenttia ja romanin 57 prosenttia vastaajista. Järjestys on sama kuin valtakunnallisissa tuloksissa ⁴⁶.
- Romaneihin suhtaudutaan kaikkein torjuvimmin. Romaneihin kohdistuvaa rasismia saatetaan myös pitää vähemmän tuomittavana kuin muihin ryhmiin kohdistuvaa rasismia tai sitä ei edes tunnisteta rasismiksi ⁴⁷. Jotkut

hyvinkin rasisminvastaisina itseään pitävät ihmiset saattavat pitää romaneihin kohdistuvia ennakkoluuloja ja syrjiviä käytäntöjä hyväksyttävänä. Myös yksittäisten opettajien kanssa käydyissä keskusteluissa tuli esiin avoimen kielteistä suhtautumista romaneihin. Asenteiden yleistämistä koskemaan romanivähemmistöä sinänsä ei aina nähty ongelmana.

- Vastaajista 57 prosenttia on samaa mieltä väitteen *ulkomaalaiset ovat rikastaneet suomalaista kulttuuria* kanssa. Eri mieltä väittämän kanssa on 12 prosenttia. Kun kysymys asetetaan muotoon *maahanmuuttajista on Suomelle lähinnä haittaa*, tätä mieltä on 25 prosenttia vastaajista. Sanat ovat latautuneita erilaisilla merkityksillä: maahanmuuttaja on huomattavasti kielteisemmin latautunut sana kuin ulkomaalainen. Joidenkin vastaajien mielikuvissa ulkomaalaiset siis rikastavat kulttuuria, mutta maahanmuuttajista on haittaa.
- Noin 15 prosentille vastaajista on tärkeää, että heidän ystävänsä ovat syntyneet Suomessa. Vain puolet kokee ystävän syntymämaan merkityksettömäksi. Jopa kolmannekselle vastaajista mielipide jää johonkin välimaastoon (ei samaa eikä eri mieltä).
- Ystävän uskontoon suhtaudutaan myönteisemmin kuin syntyperään. Vastaajista 82 prosenttia on sitä mieltä, että ystävän uskonnollisilla näkemyksillä ei ole merkitystä. Muslimin hyväksyy ystäväkseen 78 prosenttia vastaajista, 14 prosenttia ei hyväksy.

44 Tieteellistä pohjaa väitteelle ihmiskunnan jakautumisesta erilaisiin rotuihin ei nykytiedon valossa ole (ks. Rastas 2007, 28) tai ainakin käsitykset ovat hyvin ristiriitaisia (ks. Malik 2013).

45 Kysymystä, kenet hyväksyy naapurikseen, on käytetty valtakunnallisessa Nuorisobarometrissa 2005 (Wilska 2005) selvitetäessä suhtautumista eri kansallisiin ja kulttuurisiin vähemmistöihin.

46 Wilska 2005, 104.
47 Jylhä 2008.

- Ystävän äidinkielen kokee merkityksettömäksi suurin piirtein yhtä moni kuin uskonnon (82 %). Syntymämaa koetaan siis merkityksellisemmäksi kuin uskonto tai kieli. Kysyttäessä yleisesti ystävän syntymämaasta, alkuperästä ja etnisestä taustasta, peräti 88 prosenttia vastasi, että näillä ei ole mitään merkitystä. Lukema on mielenkiintoinen verrattaessa sitä edellä esitettyyn kysymykseen, jonka mukaan vain puolet vastaajista koki yhdentekevänä, onko ystävä suomalainen vai ei.
- Ystävän ihonväri on merkityksetön 93 prosentille vastaajista.
- Yli puolet on sitä mieltä, että rasismi on nuorten keskuudessa vakava ongelma, johon ei puututa tarpeeksi. Kolmasosalla ei ole asiasta selvää mielipidettä.
- Kyselyaineistoon vastanneista noin 230 vastaajasta 37 prosenttia on kokenut kiusaamista, ja heistä noin puolet on tullut kiusatuksi usein. Vastaajista, joiden syntymämaa oli muu kuin Suomi, kiusaamista on kokenut noin puolet.
- Kiusatuksi tulleista moni on kokenut useita erilaisia kiusaamisen muotoja: nimittelyä on kokenut 76 prosenttia, ulkopuolelle jättämistä 53 prosenttia, uhkailua 22 prosenttia, fyysistä väkivaltaa 30 prosenttia ja rasistista verbaalista kiusaamista 11 prosenttia kiusatuksi tulleista vastaajista.
- Rasistista kiusaamista on kokenut viitisen prosenttia kaikista vastaajista. Vastaajista, joiden syntymämaa muu kuin Suomi, rasistista kiusaamista on kokenut noin kolmannes.

6.2 RASISTINEN KUSAAMINEN

Rasistinen kiusaaminen on alkuperään kohdistuvaa kiusaamista. **Se tuntuu ”erilaiselta kuin muu kiusaaminen”.**

Rasistinen kiusaaminen ei kohdistu vain yksittäiseen kiusattuun, vaan koko hänen edustamaansa ryhmään, hänen perheeseensä, sukuunsa ja juuriinsa ⁴⁸. Rasistinen kiusaaminen menee syvälle ihmisen identiteettiin eikä sen syyhy voi itse vaikuttaa. Se kyseenalaistaa henkilön osallisuuden tämän elinympäristössä; se kertoo, että sinä et kuulu tänne.

- Yli puolet kaikista kyselyyn vastanneista on nähnyt toisiin kohdistuvaa rasistista kohtelua, maahan muuttaneista kolmannes. Rasistista kohtelua on nähty eniten koulussa ja kaupungilla. Osa vastaajista kertoo nähneensä tai kuulleen myös väkivaltaisesta rasistisesta toiminnasta, kuten pahoinpitelyistä.
- Haastatteluaineiston kolmestatoista kulttuuriseen vähemmistöön kuuluvasta vastaajista kuusi oli kokenut kiusaamista. Heidän lisäksi kolme monikulttuurisen lapsen vanhempaa kertoi lapsiinsa kohdistuneesta kiusaamisesta. ⁴⁹

⁴⁸ Sotkasiira 2013, 16.

6 RASISMI PORILAISSA PERUSKOULUISSA

- Kysyttäessä, minkä verran koulussa yleensä tapahtuu kiusaamista, vähemmistöihin kuuluvien vastaajien näkemykset vaihtelevat suuresti (myös saman koulun sisällä). Osa ei tunnista koko ilmiön olemassaoloa, kun taas joidenkin mielestä kiusaaminen on osa koulun jokapäiväistä arkea: vaikka kiusaaminen ei olisi koskettanut heitä henkilökohtaisesti, he tietävät, että sitä tapahtuu muille.
- Omaa erilaisuutta, esimerkiksi kansallisuutta, pyritään peittelemään kiusatuksi tulemisen pelossa.
- Joissakin vastauksissa tulee esiin myös tietynlainen toivottomuus. Eräs venäläinen vastaaja sanoi, että kiusaamisen kanssa on elettävä, eikä kukaan voi asiassa auttaa, koska ”suomalaiset vihaa venäläisiä”.
- Kiusatuksi tulemisen välttelemiseksi on olemassa erilaisia strategioita. Yksi pyrkii peittämään omaa alkuperäänsä ja olemaan mahdollisimman tavallinen, mahdollisimman suomalainen. Toinen alkaa kiusata muita erilaisia vahvistaakseen osallisuuden ja yhteyssyiden kokemusta enemmistön kanssa, kuulumistaan suomalaisten joukkoon. Kolmas kyllästyy häpeilemään ja alkaa korostaa omaa erilaisuuttaan, kuten kansallisuuttaan ja kulttuuriaan eikä haluakaan enää kuulua suomalaisten joukkoon. ”Valtaväestöstä” tulee vastustaja, jota vastaan puolustaudutaan hyökkäämällä.

Rasistinen kiusaaminen aiheuttaa pelkoa. Pelko lisää eristäytymistä, jolloin kohtaamiset eri taustoista tulevien oppilaiden kesken vähenevät. Kun kohtaamista ja tutustumista ei tapahdu, pelot ja ennakkoluulot kasvavat entisestään – puolin ja toisin. Eräs keskeinen tapa pärjätä on esittää, ettei pelkää ⁵⁰.

Rasismien vastareaktiot

Kiusaamisesta aiheutuu häpeää ja surua, ”sitten se muuttuu vihaksi”.

Kaikki eivät ota vastaan itseensä tai läheisiinsä kohdistuvaa rasistista kohtelua hiljaa ja näkymättömästi. Vastapuhe, joka kyseenalaistaa kielteisiä kategorisointeja ja ulossulkemisia, ei aina ole miellyttävää tai korrektia. Vastareaktioihin liittyy pettymyksistä ja epäoikeudenmukaisuudesta kumpuavia tunteita. ⁵¹

Eräs venäläinen haastateltava, jota oli kiusattu koulussa useita vuosia, sai tyydytystä nykyisestä poliittisesta tilanteesta, jossa Venäjään (ja venäläisiin) kohdistuu pelkoa. Oppilas oli koko kouluaikansa pelännyt suomalaisia ja kiusatuksi tulemistä; nyt hän koki voimaannuttavana sen, että onkin pelkääjän sijaan pelätty.

49 Haastatteluaineistosta ei voi vetää johtopäätöksiä kiusaamisen laajuudesta, vaan sen tarkoitus on antaa vastauksia laadullisiin kysymyksiin: millaista kiusaaminen on ja miten se koetaan.

50 Souto 2013, 50

51 Sotkasiira 2013, 15

6 RASISMI PORILAISSA PERUSKOULUISSA

Tunnistaminen

Monelle vähemmistöihin kuuluvista vastaajista rasismi ei ollut tuttu käsite. Kyselyaineiston suomalaisvastaajissa on vaihtelevuutta rasismin tunnistamisesta. Avovastauksissa rasismia määritellään muun muassa siten, että sen katsotaan olevan maahanmuuttajiin kohdistuvaa kiusaamista yleensä.

Rasismien tunnistaminen on avainasia ilmiön ehkäisyssä ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Rasismista on syytä puhua: mikäli oppilailla ei ole tietoa sanan merkityksestä, heillä ei myöskään ole välinettä, jolla kertoa itse tai muihin kohdistuvasta rasismista tai edes tunnistaa sitä.

Rasismien tunnistaminen ei kuitenkaan aina ole helppoa aikuisillekaan. Kiusaaminen voi olla rasisista, vaikka se sisältäisi n- tai r-sanoilla nimittelyä.

Rasismiin ja kiusaamiseen puuttuminen

! *Yhdenvertaisuuskasvatusta voi ja tulee ulottaa myös informaaleihin tilanteisiin: esimerkiksi rasismiin puuttuminen oppilaiden välisessä toiminnassa on yhdenvertaisuuskasvatusta ⁵².*

Kaikista tässä projektissa tehtyyn selvitykseen vastanneista noin 60 prosenttia on sitä mieltä, että rasismiin ei puututa tarpeeksi. Muualla kuin Suomessa syntyneistä vastaajista tätä mieltä on 80 prosenttia.

Monella haastateltavalla oli ollut tai oli edelleen ennako-oletuksena, että kiusaamisesta kertominen saattaa pahentaa tilannetta kiusatun kannalta. Ne, jotka olivat kuitenkin päätyneet kertomaan kiusaamisesta kuraattorille tai opettajalle, kokivat sen olleen toisinaan hyödyllistä, toisinaan tilanne ei ollut muuttunut parempaan eikä pahempaan suuntaan. Yhdenkään vastaajan kohdalla kiusaamistilanne ei siis ollut pahentunut, toisin kuin he olivat ennalta pelänneet. Jokainen kiusatuksi tullut vastaaja oli kertonut asiasta kotona vanhemmilleen.

Vastaajien mukaan opettajat eivät näe kiusaamista, eivätkä siksi osaa puuttua siihen ennen kuin kiusaamisesta erikseen on kerrottu. Opettajat eivät myöskään kysy kiusatuilta kiusaamisesta silloinkaan, kun heidän pitäisi tietää.

Usein oppilaat näyttävät kokevan, että paras tapa reagoi-

52 Vrt. Gordon & Lahelma 2003, 295 (kansainvälisyyskasvatuksesta).

6 RASISMI PORILAISSA PERUSKOULUISSA

da kiusaamiseen on olla välittämättä ja poistua paikalta. Myös puhe siitä, että kiusatut ovat heikkoja ja heidän pitäisi vain vahvistaa itseään, on yleistä.

Kenenkään ei kuitenkaan pitäisi jäädä yksin kiusaamiskokemustensa kanssa tai vain ”koettaa kestää”. ”Älä välitä” on huono ohje kiusatulle, sillä kukaan ei todellisuudessa voi olla välittämättä. Kiusaaminen satuttaa joka tapauksessa ja sen vaikutukset ulottuvat pitkälle elämään. Kiusatuksi tuleminen ei myöskään ole kiusatun vika, mutta puhe kiusattujen heikkoudesta on uhrin syyllistämistä. On erittäin tärkeää, että aikuiset tukevat kiusattua tuomitsemalla kiusaamisen, eivätkä osoittamalla syytä kiusatusta.

Erilainen alkuperä tuottaa turvattomuutta sellaisissakin lapsissa ja nuorissa, jotka itse eivät ole kokeneet kiusaamista. Mikäli lapsi tai nuori tietää esimerkiksi omaan kansalliseen ryhmäänsä kohdistuvasta kiusaamisesta, hän tunnistaa itsekkin olevansa potentiaalinen kiusattu. Tätä kiusaamisen ryhmälottuvuutta ei aina oteta huomioon puututtaessa kiusaamiseen, vaan tilanteista keskustellaan yksittäisten henkilöiden välisenä ilmiönä.⁵³

Jotkut oppilaat eivät uskalla puuttua kavereihin kohdistuvaan kiusaamiseen, koska ovat itsekkin ulkomaalaisia ja siksi tunnistavat erityisen riskin tulla kiusatuksi.

Tässä nostetut tulokset perustuvat vastaajan syntymämaan mukaiseen jaotteluun, mutta vähemmistötaustaa ei kuitenkaan voida päätellä vain syntymämaan perusteella. Virallista laskentatapaa ei ole edes maahanmuuttajuudelle, vaan asiaa voidaan katsoa kansalaisuuden, syntymämaan, kielen tai – jos puhutaan maahanmuuttajataustaisista henkilöistä – vanhempien syntymämaan mukaan⁵⁴. Tässäkään jaottelussa eivät vielä ole mukana esimerkiksi romanit, joiden kuitenkin tiedetään kokevan rasismia huomattavan paljon⁵⁵.

⁵³ Sotkasiira 2013, 17.

⁵⁴ Vastaajista 6 prosentilla syntymämaa on muu kuin Suomi; vieraskielisten osuus on 7,5 prosenttia; vanhempien syntymämaa on muu kuin Suomi 10 prosentilla vastaajista; oma tai vanhempien syntymämaa on muu kuin Suomi 12 prosentilla vastaajista.

⁵⁵ Ks. esim. Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2013.

7 YKSINÄISYYS JA ULKOPUOLISUUS

7 YKSINÄISYYS JA ULKOPUOLISUUS

Haastatelluista yli puolet koki yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta.

Yksinäisyys ja ulkopuolisuus voivat liittyä kiusaamiseen ja rasismiin, ulkopuolelle jättämiseen tai kielimuurehin.

Vastaajat kokivat mukaan pääsemisen mahdollisuudet vaihtelevasti. Toiset uskoivat, että suomalaisten porukkaan on mahdollista päästä, jos yrittää tarpeeksi ja lakkaa odottamasta aloitetta suomalaisten puolelta. Toiset kokivat, että suomalaiset eivät hyväksy ulkomalaisia mukaan.

Yksinäisyys vaikuttaa myös oppimiseen. Kielitaidon kehittyminen edellyttäisi keskustelukumppaneita eli kavereita. Kielitaidottomuus vaikeuttaa kaverisuhteiden solmimista entisestään.

Koulussa tulisi kiinnittää huomiota siihen, ketkä jäävät yksin. Osa kertoi tehneensä ryhmätyöt yksin, osa kertoi istuneensa koulun käytävillä aina yksin.

Yksinäiseltä oppilaalta voi kysyä, onko hänellä kavereita ja tunnustella, viihtyykö hän yksin, vai onko hänet jätetty pois porukasta. Mikäli lapsi tai nuori on näkymätön ikätovereilleen, on tärkeää, että hänellä on kontakti edes luotettavaan aikuiseen.

Mikäli lapsi tai nuori on kärsinyt yksinäisyydestä pitkään, hän ei muutu sosiaaliseksi yhdestä tai kahdesta yrityksestä. Yksinäisiä ja ujoja oppilaita tulee osallistaa pitkäjänteisesti mukaan esimerkiksi harrastus- ja muuhun ryhmätoimintaan. Opettajat kyllä näkevät, jos joku on aina yksin, ja heidän tulee pyrkiä puuttumaan siihen.

Rasismien, kielitaidottomuuden ja erilaisten yksilöllisten syiden lisäksi maahan muuttaneilla lapsilla on erityinen riski jäädä yksin siksi, että heiltä usein puuttuvat elämän varrella syntyneet sosiaaliset verkostot uudessa asuinpaikassa. Ei ole perhetuttuja, tutun tuttuja ynnä muita suhdeverkostoja, jotka helpottaisivat ystävyysuhteiden solmimista. Myös uusi kulttuuri saattaa aiheuttaa erityisiä haasteita uusien sosiaalisten suhteiden solmimiselle. Mukana saattaa olla myös masennusta ja muita seikkoja, joista ei tässä projektissa tehdyn selvityksen puitteissa ole tietoa.

8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN

8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN

Suvaitsevaisuus

Piispa Jukka Paarmann käyttämä ilmaus ”välinpitämätön suvaitsevaisuus”⁵⁶ kuvaa lähestymistapaa, jossa aikuinen (kasvattaja) välttää ilmaisemasta negatiivisia asenteitaan eri kulttuureja kohtaan ikään kuin poliittisen korrektiuden hengessä. Hän saattaa tehdä tämän jopa tiedostamattaan. Opettaja saattaa olla puuttumatta esimerkiksi maahanmuuttajataustaisen oppilaan huonoon käytökseen selittäen itselleen, että käytös johtuu oppilaan erilaisesta kulttuurista.⁵⁷

Toisaalta asenne saattaa näyttäytyä erilaisuuden pakonomaisena sietämisenä. Oppilaita valistetaan suvaitsevaisiksi teorian tasolla, mutta käytännössä ylläpidetään stereotyyppisiä erotteluja ja luokituksia sekä kategorisoivia puhetapoja: kulttuurierot otetaan annettuina ja eri kulttuureista tulevia ihmisiä käsitellään kuin kulttuuri-tausta olisi heidän ainoa – tai ainakin merkittävin – ominaisuutensa. Viesti oppilaille saattaa olla pahimmillaan suvaitsevaisuuteen painostaminen: ”nämä nyt ovat tällaisia, mutta teidän kuuluu vain sietää ja suvaita”.⁵⁸

*Ylhäältä alaspäin johdettu suvaitsevaisuuteen painostaminen toimii yleensä päinvastoin kuin mihin suvaitsevaisuuskasvatuksella pyritään: oppilaiden rasistiset mielipiteet jopa vahvistuvat, tai eivät ainkaan vähene*⁵⁹.

”Välinpitämätön suvaitsevaisuus” viestittää nuorelle, että

hänen on pakko tykätä tai näyttää tykkäävänsä kaikenlaisesta erilaisuudesta.

Suvaitseminen liittyy aina hierarkkiseen asetelmaan, jossa normit täyttävä henkilö tai ryhmä suvaitsee sitä, joka on määritelty erilaiseksi. Suvaitsemiseen liittyy hyväntekeväisyyden kaiku: minä suvaitsevaisuudessani suvaitsen suvaita sinua.

Aito yhdenvertaisuus edellyttää omasta itsetuntemuksesta ja -tunnosta kumpuavaa ymmärrystä muita ihmisiä kohtaan. Se edellyttää kriittistä suhtautumista ympäristöstä tuleviin ajattelumalleihin – yhteiskunnassa ja yhteisöissä vallitsevien normien tutkimista ja kyseenalaistamista.

Normikriittisyys

Yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää ymmärrystä sellaisista yhteisöissä vallitsevista normeista, jotka sulkevat ihmisiä ja ihmisryhmiä ulkopuolelleen.

Oletus siitä, että ihminen on valkoinen, hetero tai vammaton perustuu normeihin. Ellei normeista ole tietoinen, niitä saattaa välittää eteenpäin, uusintaa ja vahvistaa huomaamattaan. Puhe tyttöjen ammasteista ja poikien ammasteista ei jää vain puheen tasolle, vaan tuottaa seurauksia: pojat eivät lähde lähihoitajiksi vaikka ilman normin valtaa saattaisivat lähteäkin.

⁵⁶ Ks. Koponen 2013, 34.

⁵⁷ Koponen 2013, 34.

⁵⁸ Ks. Koponen 2013, 35.

⁵⁹ Legault ym. 2011.

8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN

Populaarikulttuuri, koulukirjat ja arkipuhe tuottavat käsityksiä normaalista, ja ne nuoret, jotka ihonvärinsä, sukupuolensa, seksuaalisuutensa tai vammaisuutensa vuoksi poikkeavat käsityksestä, jäävät näkymättömiin. Heille valtakulttuuri ei tarjoa samastuttavia hahmoja, minkä vuoksi he saavat vähemmän rakennusaineita identiteettinsä ja kasvunsa tueksi.⁶⁰

Mitä normeja koulu ylläpitää?

Normit ovat niin sisäistettyjä ja tavallisia, että niitä on joskus vaikea hahmottaa. Jos haluaa tietää, mikä omassa yhteisössä on tavallista ja mitä tuo tavallisuus sulkee ulkopuolelleen, voi kysyä:

voiko meidän koulussa jokainen olla oma itsensä ja tuntea olonsa turvalliseksi?

sisällä, meidän ei silti tarvitse arvailla niitä ennakkoon tai suhtautua alueelta tuleviin ihmisiin kulttuurinsa stereotyyppisinä edustajina. Joka tapauksessa jokainen meistä tulee erilaisista lähtökohdista, eikä näillä lähtökohdilla selitetä jokaista tekoamme valtaväestön sisälläkään. ”Me”-ryhmien sisällä näemme toisemme yksilöllisinä ihmisinä, joten miksemme yrittäisi nähdä myös ”muut” sellaisina. On pohdittava, onko kohtaamisten – myönteisten tai kielteisten – selittäminen kulttuurilla tai kulttuurieroilla tarpeen missään tilanteissa. Jos kulttuuritaustasta johtuvia väärinymmärryksiä tai erimielisyyksiä syntyy, ne käsitellään yksi kerrallaan – ennalta niihin ei edes voi varautua.

Mikäli tunnistamme toisemme yksilöinä, alamme nähdä kategorioiden läpi ja kategorioiden merkitys pikkuhiljaa purkautuu. Lopputuloksena saatamme nähdä paljon enemmän kuin ennen.

Ryhmän takana on yksilö

Aito yhdenvertaisuus edellyttää ymmärrystä siitä, että vaikka mieleemme kategorisoi ihmiset ryhmiin, todellisuudessa kohtaamme aina yksilöitä.

Kulttuurieroja on olemassa, mutta on olemassa joukko muitakin eroja: eroja on yhtä lailla kulttuurien sisällä kuin niiden välillä. Vaikka ihmiset keskimäärin jakaisivat tietentyypiset arvot ja tavat tietyn kulttuurialueen

⁶⁰ Ks. Älä oletta -materiaali.

8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN

Suomalaisuuden sisällä

Näkökulma, josta käsin tässä oppaassa on tarkasteltu yhdenvertaisuutta ja rasismia, palautuu erilaisten eron- tekojen voimaan. Erottelut luokittelevat ihmisiä meiksi ja muiksi, sulkevat toiset sisään ja toiset ulos, tuottavat syrjintää ja ulkopuolisuuden kokemuksia. Tuon tuosta on palattu kysymyksiin siitä, miten nuo luokitukset syntyvät, kuinka kiinnitämme huomiota eroihin ja selitämme ihmisten toimintaa erojen kautta. Lopulta onkin kysyttävä, mihin erot ja erilaisuudet vertautuvat. Mikä on se *me*, johon nähden toiset ovat *muita*?

Kun tarkastellaan rasismia suomalaisessa kontekstissa, keskeisin sisäpuolisuutta – *meitä* – ilmaiseva ominaisuus on suomalaisuus. Ulkopuolisia ovat ne, jotka poikkeavat suomalaisuudestamme ja ovat siihen nähden erilaisia. Erilaisuus voi ilmetä eri äidinkielenä, eri kulttuurina tai erilaisena ulkonäkönä suomalaisten äidinkieleen, suomalaiseen kulttuuriin ja suomalaisille tyypilliseen ulkonäköön verrattuna.

Suomalaisuuden sisään ei pääse vain sillä, että on Suomessa syntynyt, mikäli esimerkiksi vanhemmat ovat syntyneet muualla. Ei riitä, että itse mieltää itsensä suomalaiseksi, mikäli sosiaalinen ympäristö kyseenalaistaa suomalaisuuteen kuulumisen. Jos ihoni on tumma tai puheessani kuuluu vieras korostus, tuskin voin kutsua itseäni suomalaiseksi ilman, että joku sanoillaan, ilmeillään tai toiminnallaan kyseenalaistaa määrittelyni.

Se, mitä suomalaisuus on tänä päivänä, on perustaltaan monikulttuurista. Suomessa on elänyt ja toiminut ulkomaalaisia, olemme saaneet vaikutteita ulkomailta ja

lähteneet ulkomaille paljon ennen kuin on alettu puhua monikulttuurisuudesta. Jopa tarve tuottaa käsitys suomalaisuudesta perustuu ulkomailta tuotuihin vaikutteisiin – nationalismia ei keksitty Suomessa. Silti suomalaisuudesta puhutaan kuin se olisi puhdasta ja alkuperäistä.

Kansallisuus on toki tärkeää muillekin kuin suomalaisille. Suomeen muuttaneita ei vain suljeta ulos suomalaisuudesta, vaan jotkut haluavat myös jättäytyä siitä ulos. Kysyttäessä, *minkä maalainen olet*, suuri osa maahan muuttaneista vastaa empimättä olevansa sitä kansallisuutta, joksi on syntynyt. Joskus tämäkin harmittaa suomalaisia: maahanmuuttajan odotetaan hylkäävän entisen kansallisuutensa ja kulttuurinsa ja pyrkivän mahdollisimman suomalaiseksi, vaikka samalla kiistetään hänen mahdollisuutensa omaksua suomalaisuutta osaksi identiteettiään.

Suomessa syntyneet lapset, joiden vanhemmat ovat muualta muuttaneita, saattavat omaksua kaksi kulttuurista tai kansallista identiteettiä. Jos ympäristö tukee tätä prosessia, kahden kielen ja kulttuurin omaaminen on lapselle rikkaus. Mikäli taas identiteetti kyseenalaistetaan molemmista suunnista, lapsi jää kahden maailman väliin, eikä kuulu oikein mihinkään. Juurtuminen, kodin tunne ja kotoutuminen eivät onnistu, jos paikkaan tai ryhmään kuulumista jatkuvasti kyseenalaistetaan ympäristöstä käsin – tietoisesti tai tiedostamatta.

Mahdollisuus ylläpitää omaa kieltä ja kansallista identiteettiä vahvistaa lapsen ja nuoren itsetuntoa ja itsekseen kasvamista ja sitä kautta myös integraatiota yhteisöihin ja yhteiskuntaan.

8 SUVAITSEVAISUUDESTA YHDENVERTAISUUTEEN

Johonkin kuuluminen on niin perustavanlaatuinen osa ihmisenä olemista, että ovi on pidettävä auki kaikille lapsille ja nuorille. Mikäli suomalaisuus ei jousta eikä avaa oviaan, yhteenkuuluvuutta voidaan etsiä muualta. Sitä voidaan myös tarjota. Esimerkiksi kaupunkilaisuus on helpommin saavutettava identiteetin rakennusaine kuin kansallisuus. Kaikki Porissa asuvat ja elävät lapset ja nuoret voivat sanoa olevansa porilaisia. Samassa koulussa olevat voivat olla juuri oman koulun ”-laisia”. Opettajilla

on suuri rooli siinä, millä tavoin kouluyhteisö tunnustaa oppilaan oikeuden olla osa yhteisöä tasavertaisesti muiden kanssa.

Yhdenvertaisuus koulussa edellyttää aktiivista mukaan ottamista ja ennen kaikkea sitä, että syrjintä, erilaiset ulossulkemisen muodot ja rasismi nähdään, tunnustetaan, kohdataan ja käsitellään.

Anthias, Floya & Lloyd, Cathie (2002) Introduction: fighting racisms, defining the territory. Teoksessa Anthias, Floya & Lloyd, Cathie (toim.) Rethinking Anti-racisms. From Theory to Practice. Routledge.

Brown, Rupert (2010) Prejudice: its social psychology. Toinen painos. Oxford: Wiley-Blackwell.

Gordon, Tuula & Lahelma, Päivi (2003) Kartoitettua pedagogiikkaa. Teoksessa Harinen, Päivi (toim.) Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa. Nuorisotutkimusseura.

Hall, Stuart (2003) Monikulttuurisuus. Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) Erilaisuus. Vastapaino.

Honkasalo, Veronika (2013) Kun hyvä tahto ei riitä. Rasismien vastustamisen ehdot. Teoksessa Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) Rasismista saa puhua. Meille saa tulla -kampanjan julkaisuja.

Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Ihmisoikeudet.net. Ihmisoikeusliitto. <http://ihmisoikeudet.net/>

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela & Perhoniemi, Riku (2006). Perceived discrimination and well-being: a victim study of different immigrant groups. Journal of Community and Applied Social Psychology, 16, 267–284.

Jylhä, Annakatriina (2008) Anonyymeja puheenvuoroja etnisyydestä. Analyysi internetkeskusteluista ja romaneihin kohdistuvasta rasismista Satakunnan Kansan keskustelupalstalla. Kandidaatintutkielma, Turun yliopisto.

Jylhä, Annakatriina (2012) Kuulumisen kokemus. Maahanmuuttajien sosiaalisen kiinnittymisen mahdollisuudet ja esteet. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Jyrkiäinen, Senni & Sievänen, Päivi & Stenbäck, Jenny & Suvilaakso, Anna (2011) Toisella katsomalla. Maahanmuuttajista maahan muuttajiin. Kulttuurikameleontit.

Kivijärvi, Antti (2011) Nuoret ja yhteisöllinen rasisminvastaisuus. Kommentti. Nuorisotutkimuksen verkkokanava. Nuorisotutkimusseura.

Koponen, Riitta-Liisa (2013) Miksi koulussa on vaikea käsitellä rasismia? Teoksessa Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) Rasismista saa puhua. Meille saa tulla -kampanjan julkaisuja.

Korkiamäki, Riikka & Stenvall, Elina (2014) Learning about ‘positive recognition’ in collaborative co-operation between academics and professionals. Working paper presented at PASCAL workshop on Cities learning together, June 12th-13th 2014, Tampere, Finland. Space and Political Agency Research Group (SPARG), University of Tampere / School of Management.

Legault, Lisa & Gutsell, Jennifer & Inzlicht, Michael (2011) Ironic Effects of Antiprejudice Messages: How Motivational Interventions Can Reduce (but Also Increase) Prejudice. *Psychological Science* 22 (12).

Liebkind, Karmela & McAlister, Alfred (2000) Suomalaisnuorten asenteisiin voidaan vaikuttaa. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Gaudeamus.

Malik, Kenan (2013) Rodusta kiistelevät ovat väärässä. *Filosofinen aikakauslehti Niin & Näin* 1/13, s. 14–26.

Matikka, Anni & Luopa, Pauliina & Kivimäki, Hanne & Jokela, Jukka & Paananen, Reija (2014) Maahanmuuttajataustaisten 8.- ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi. Kouluterveyskysely 2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportteja 26/2014.

Pariser, Eli (2011) *The Filter Bubble. How The New Web Is Changing What We Read And How We Think*. Penguin press.

Perusopetuslaki 21.8.1998/628.

Rastas, Anna (2004) Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Gaudeamus.

Rastas, Anna (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere University Press.

Renko, Elina & Larja, Liisa & Liebkind, Karmela & Solares, Emilia (2012) Selvitys syrjinnän vastaisen pedagogiikan keinoista ja käytännöistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja 50/2012.

Seppänen, Janne & Väliaverronen, Esa (2012) *Mediayhteiskunta. Vastapaino*.

Sotkasiira, Tiina (2013) *Rasismi on rumaa*. Teoksessa Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) *Rasismista saa puhua. Meille saa tulla -kampanjan julkaisuja*.

Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 110.

Souto, Anne-Mari (2013) Rasismista ja pelosta koulussa. Teoksessa Souto, Anne-Mari & Rannikko, Anni & Sotkasiira, Tiina & Harinen, Päivi (toim.) Rasismista saa puhua. Meille saa tulla -kampanjan julkaisuja.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2013.

Wilska, Terhi-Anna (2005) (toim.) Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005. Opetusministeriön/ Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja.

Älä olet. Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen -hanke: Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry, Seta, Finland Svenska Skolungdomsförbund FSS. <http://normit.fi/wp-content/uploads/2013/06/AlaOletaNormitnurin.pdf>

KIITOS.

Kiitos yhteistyöstä:

Projektiin osallistuneet koulut, kasvattajat ja oppilaat
Porin Sivistyskeskus, globaalikasvatuksen työryhmä

Kiitos avusta selvitystyössä:

Tuomas Laurila ja Pauliina Koivunen

Kiitos oppaan kommentoinnista:

Kirsi Paavilainen, Liisa Remes, Sari Hiltunen,
Elena Kim ja Maja Tasseva-Dancheva

Kiitos avusta kouluvierailujen suunnittelussa ja toteuttamisessa:

Niina Tammi

Satakunnan
Monikulttuuriyhdistys ry

